

روش‌ها و راهبردها برای تدریس و تفهیم بهتر و بیشتر زبان عربی به

فراگیران

دکتر حسن فضل^۱

چکیده

همگام با پیشرفت و تعالی روزافزون علم و فناوری در جهان، آموزش و روش‌های تدریس نیز به‌مرور تغییر کرده و روش‌های سنتی جای خود را به روش‌های نوین داده است. معلمان عربی هم به‌مثابه معلمان دیگر، خودشان را به روش‌ها و فنون نوین مجهز ساخته تا بهتر و ساده‌تر بتوانند در فراگیران تغییر ایجاد کرده و در تفهیم بیشتر درس عربی مؤثر باشند. مقاله پیش رو به روش‌های گوناگون تدریس زبان عربی در زمینه‌های ترجمه، قواعد، حوار و حل تمرین پرداخته است. هدف نویسنده بر آن بوده است که علاوه بر پژوهش و مذاقه در برخی مقالات و نوشته‌ها، به معرفی روش‌های مختلفی بپردازد که ثمربخش بوده است. این روش‌ها توسط تعدادی از دبیران در طول سال‌ها در دوره‌های اول و دوم متوسطه به کار گرفته شده است. برخی از این روش‌ها حاصل تجربه حدود سی و پنج سال تدریس نگارنده این نوشتار در دوره‌های مختلف تحصیلی به‌ویژه در آموزش درس عربی بوده است. نویسنده در کنار بیان تجارب مؤثر خویش، به شرح راهبردهایی می‌پردازد که برای دبیران و دانشجو معلمان عربی مفید باشد.

کلیدواژه‌ها: آموزش عربی، روش‌های تدریس، راهبردها، معلم عربی، فراگیران.

^۱ - دانش‌آموخته دکتری الهیات و معارف اسلامی، مدرس مدعو دانشگاه فرهنگیان و دبیر دبیرستان‌های ناحیه ۳ مشهد

مقدمه

زبان عربی زبان قرآن، احادیث، ادعیه و نماز بوده و با زبان فارسی آمیختگی بسیار دارد. نیز وجود اقوام عرب‌زبان در ایران، هم‌جواری و رفت‌وآمد با کشورهای عربی به‌رغم گسترش روزافزون دیدگاه‌های ضد تازیان در شبکه‌های اجتماعی، توجه به این زبان زنده و پویا را دوچندان می‌کند. این زبان از پس انقلاب اسلامی ایران، در نظام آموزش و پرورش به جد مورد توجه قرار گرفته و در دوره متوسطه اول و همه رشته‌های دوره متوسطه دوم گنجانده شد. کتاب‌های تألیف‌شده زبان عربی در آموزش و پرورش در گذر زمان بنا به رویکردهای متفاوت مسئولان و تغییرات پی‌درپی نظام آموزشی، فراز و فرودها و تغییرات شگرفی داشته است. به‌طور مثال می‌توان به حذف یک‌باره محاوره از کتاب‌ها و جایگزینی متون دینی در یک برهه زمانی و افزودن این بخش در زمان اخیر اشاره کرد. نیز می‌توان به استفاده از قواعد سخت و دشوار عربی در یک دوره و کاستن آن‌ها در دوره‌های بعد به‌ویژه در نظام اخیر اشاره نمود. به‌هرروی برای فرایند یاددهی و یادگیری فراگیران، پایبندی به فنون و روش‌هایی لازم است که دبیر عربی از آن‌ها سود جوید تا بتواند این درس سترگ را به کام دانش‌آموزان شیرین کند و با راه‌های گوناگون در تفهیم مطالب بکوشد؛ هرچند که روش‌های متعدّد توسط دبیران گرامی اجرا شده و می‌شود که گفته‌اند: به تعداد معلمان، روش تدریس وجود دارد. با این حال فنون پربازده و تجربه‌شده توسط مدرسان و دبیران باسابقه می‌تواند برای معلمان تازه‌کار و دانش‌جو معلمان بسیار سودمند باشد. نویسنده در این نوشتار سعی خواهد کرد روش‌ها و راهبردهایی را ارائه دهد که در طول چند دهه تدریس عربی در دوره‌های اول و دوم متوسطه به‌کاربرده و ثمربخش بوده و این تجربه-ها را طی بیش از ده سال سرگروهی مناطق و نواحی به همکاران عزیز ارائه داده و هم‌اکنون نیز در درس کارورزی در اختیار دانش‌جو معلمان گرامی قرار می‌دهد.

۱- ضرورت یادگیری زبان عربی

پیش از تدریس زبان عربی لازم است که دبیر ذهن مخاطبان را درباره ماهیت، ضرورت و هدف‌های آموزش و یادگیری آن برای تمامی رشته‌ها و به‌ویژه رشته علوم انسانی، آماده کند (دارنده و

۱-۱- عربی، زبان قرآن

زبان عربی فصیح، زبان قرآن کریم است. خداوند متعال می‌فرماید: «وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ... بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ» (شعرا ۱۹۶-۱۹۲) (و البته این [قرآن]، فرستاده پروردگار جهانیان است. ... به زبان عربی روشن [نازل شده است]). زمانی که درباره این آیه شریفه از امام باقر (ع) یا امام صادق (ع) سؤال می‌کنند، ایشان پاسخ می‌دهند: زبان عربی می‌تواند بازگوکننده مطالب زبان‌های دیگر باشد اما هیچ زبانی نمی‌تواند بیانگر عبارات عربی باشد (کلینی، بی‌تا، ج ۴: ۴۴۳). نیز در قرآن آمده است: «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ» (یوسف/۲) همانا ما آن را قرآنی عربی نازل کردیم؛ باشد که بیندیشند. امام جعفر صادق (ع) درباره زبان عربی فرموده است: «تَعَلَّمُوا الْعَرَبِيَّةَ فَإِنَّهَا كَلَامُ اللَّهِ الَّذِي يُكَلِّمُ بِهِ خَلْقَهُ» (شیخ صدوق، ۱۳۷۷، ج ۱: ۲۳۷) (زبان عربی را فرا گیرید که حقیقتاً کلام خداوند است که با آن با آفریده‌اش سخن گفته است). حافظ ابراهیم، شاعر معاصر مصری گوید:

وَسِعَتْ كِتَابَ اللَّهِ لَفْظًا وَ غَايَةً وَ مَاضِقَتْ عَنْ آيٍ بِهِ وَ عِظَاتٍ

(زبان عربی از نظر لفظ و هدف، فرمان‌های خدا را در بر گرفته است و آیه‌ها و اندرزهای این کتاب دچار نابسامانی و تنگنا نشده‌اند.) (<https://www.aldiwan.net/poem10924.html> و سلمانی رحیمی، پاییز ۱۳۷۹، ش ۴۲: ۶۳)

۲-۱- عربی، زبان نماز، ادعیه و احادیث

گرچه نیایش با معبود هم با زبان سر و هم با زبان دل میسر است اما تنها ارتباط انسان مسلمان با خداوند از طریق نماز با این زبان میسر است. نیز زبان ادعیه و نیایش‌های وارده، عربی است که کمتر می‌توان با انجام ترجمه به ژرفای محتوا و مضامین والای آن پی برد. از سوی دیگر باید گفت که مسلمانان از گنجینه روایات و احادیثی برخوردار هستند که همه به زبان عربی است.

۳-۱- آمیختگی زبان تازی با زبان پارسی

بی‌تردید میزان تأثیرگذاری زبان عربی بر فارسی آنقدر زیاد است که تفکیک آن ناممکن به - نظر می‌آید چراکه یادگیری زبان عربی در تفهیم زبان فارسی و برطرف کردن مشکلات و دشواری‌های آن به‌ویژه واژگان، بسیار کارساز است. نیز بهره‌گیری از زبان عربی برای درک ظرایف و لطایف ادبیات

فارسی، امری اجتناب‌ناپذیر است. بدون شک با عدم آشنایی به زبان عربی نمی‌توان از آثار فاخر ادب پارسی همچون گلستان سعدی، دیوان حافظ و دیوان شمس و از این قبیل بهره جست (کریمی، پاییز ۱۳۸۸، ش ۱۶: ۶۶)!

علاوه بر علوم قرآنی و معارف دینی، دروس گوناگون ادب فارسی همچون عروض، بدیع و قافیه از اساس بر پایه زبان عربی نهاده شده است. در میان بزرگان ادب فارسی، چه قدما و چه متأخران، هیچ ادیب سخن‌دان و سخن‌شناس صاحب‌نامی را نمی‌توان یافت که اگر دارای تألیفات علمی و ادبی به زبان عربی نباشد، در آن زمینه‌ها به درجه کمال نرسیده باشد (طالبی، بهار و تابستان ۱۳۶۸، ش ۶-۵: ۷۵).

۱-۴- ایرانیان بنیان‌گذاران ادبیات عربی

ایرانیان قداست قرآن را به‌طور اخص و زبان عربی را به‌طور اعم با جان‌ودل پذیرفتند و بر آن شدند تا برای تلاوت صحیح و فهم کلام خدا زبان عربی را فراگیرند و چون تازیان تا آن زمان اقدام به نگاشتن کتابی جامع درباره قواعد صرف و نحو عربی نکرده بودند، خود ایرانیان این امر را برعهده گرفته و به‌خوبی از عهده آن برآمدند. سیبویه (د. ۱۸۰ ه) مؤلف «الکتاب»، زعیم مکتب بصره و کسائی (د. ۱۸۹ ه) معاصر وی، بزرگ مکتب کوفه، هردو ایرانی هستند. از دیگر دانشمندان ایرانی می‌توان به ابن‌مقفع (د. ۱۴۲ ه)، ابوالفرج اصفهانی (د. ۳۵۶ ه) و صاحب‌بن عباد (د. ۳۸۵ ه) اشاره کرد (کریمی، پاییز ۱۳۸۸، ش ۱۶: ۶۵). حتی تعدادی از شاعران نامور ادبیات عرب، ایرانی‌الاصل بوده‌اند. بشاربن‌برد (د. ۶۷ ه)، ابونواس (د. ۱۹۶ ه) و طغرایبی (د. ۵۱۵ ق) از این جمله‌اند.

۱-۵- عربی‌زبانی زنده

قطع‌نظر از این واقعیت که مهم‌ترین مراکز دینی ما مسلمانان و شیعیان در کشورهای عرب‌زبان قرار دارند، زبان تازی یکی از زبان‌های زنده در قاره‌های آسیا و آفریقا است و گستره گویش آن نه‌تنها در بخش‌هایی از کشور ایران بلکه در ده‌ها کشور کوچک و بزرگ وجود دارد.

۲- یاددهی ترجمه متون درسی

مهم‌ترین خواسته نگارندگان کتب عربی در دوره‌های متوسطه، آشنایی و درک مفاهیم متون عربی به‌ویژه متون دینی است. معلم درس عربی به‌مثابه یک مترجم زبان باید از سه ویژگی زیر برخوردار باشد:

الف، آشنایی به زبان مبدأ؛

ب. آشنایی به زبان مقصد؛

ج. اشراف به موضوع و مطالب مورد ترجمه.

مدرس عربی می‌تواند به دو روش کلمه‌به‌کلمه (تحت‌اللفظی) و یا ترجمه روان متن درس و تمرین‌ها را ترجمه کند. در کتب درسی عربی ترجمه آزاد جایی ندارد. پیشنهاد می‌شود ترجمه کلمه‌به‌کلمه برای مبتدیان دوره اول و آن هم سال‌های اول و دوم، انجام شود چراکه این دانش‌آموزان در آغاز راه قرار دارند. البته برخی بر این باورند که در ترجمه متون دینی یعنی قرآن، ادعیه و احادیث نیز و آن هم به سبب رعایت امانت، بایستی این نوع ترجمه در نظر گرفته شود (علی‌رضایی، مریم، پاییز ۱۳۸۸، ش ۱۶: ۴۵). هرچند این ترجمه هرگز زیبایی و گیرایی برای شنونده را ندارد. به‌عنوان مثال می‌توان این آیه شریفه را مثال زد: «أَدْعُونِي، أَسْتَجِبْ لَكُمْ.» (غافر/۶۰) که ترجمه (بخوانید مرا تا اجابت کنم شما را). نازیبا است؛ بنابراین برای لذت بردن شنونده از ترجمه بهتر است در دوره دوم متوسطه ترجمه روان را برگزینیم.

در کتاب‌های عربی نظام پیشین بخش ارزشمندی به نام کارگاه ترجمه وجود داشت که رموز ترجمه را بیان می‌کرد اما اکنون این شگردها به‌طور جزئی در قالب قواعد درس آمده است.

از بهترین روش‌ها برای یادگیری بهتر واژگان و نهادینه‌کردن متون عربی در ذهن دانش‌آموزان، ترجمه متون توسط خود آن‌هاست. برخی از معلمان پیشنهاد می‌کنند که کار ترجمه بایستی گروهی انجام شود و فراگیران خود نقش معلم را ایفا می‌کنند و پس از این کار، تدریس و بیان ترجمه توسط اعضای مختلف تیم‌ها انجام می‌شود (کوشافر و شرقی، زمستان ۱۳۸۹، ش ۲۰: ۲۴). این کار به علت گرفتن وقت زیاد، بهتر است برای ترجمه تمارین در کلاس انجام شود اما برای متون طولانی بهتر است به‌عنوان تکلیف در خانه، به دانش‌آموزان محوّل شود. به‌هرروی معلم از دانش‌آموزان می‌خواهد که یک بند یا پاراگراف را خوانده و ترجمه کنند و سپس برای آن‌ها علامت مثبت یا یک نمره در نظر

گرفته می‌شود که به نمره مستمر آن‌ها افزوده می‌گردد. اگر کار تیمی باشد این نمره برای همه اعضای تیم گذاشته می‌شود. سپس معلم عربی ترجمه صحیح‌تر را بازگو می‌کند. تذکر چند نکته در این باره ضروری است:

الف. ترجمه دانش‌آموزان حتی اگر اشتباه باشد، بایستی نمره کامل داده شود چراکه کار توسط آن‌ها انجام شده است.

ب. با تشویق‌های معلم و سایر دانش‌آموزان، ترجمه کامل و صحیح یک دانش‌آموز ارجحیت داده می‌شود.

ج. قرائت صحیح متون توسط دانش‌آموزان هم بایستی مطمح نظر معلم باشد.

د. در لابه‌لای بیان ترجمه متون، قواعد ترجمه، راه‌های بهره‌گیری از لغت‌نامه‌ها، استفاده از ریشه و کلمات هم‌خانواده برای فهم ترجمه واژگان دشوار به‌ویژه در امتحانات و کنکور بیان شود.

ه. از فراگیران خواسته شود که خود ترجمه کنند و نه از کتب راهنما، اینترنت و نوشته‌های دوستان چراکه نمره کامل به سبب سعی‌شان به آن‌ها داده خواهد شد.

و. روش پیشنهادی ترجمه توسط دانش‌آموزان، برای سایر زبان‌ها هم کاربرد دارد.

۳- آموزش قواعد عربی

روش‌های گوناگونی برای تدریس عربی وجود دارد. یکی از این روش‌ها، روش سنتی است که معلم عربی تنها به آموزش قواعد و نکات دستوری بسنده می‌کند. در مقابل آن روش نوگرا است که توجهی به صرف و نحو ندارد و تنها به مکالمه زبان عربی بها می‌دهد. به‌منظور جذب بیشتر فراگیران به زبان عربی بهتر است که تلفیقی از هر دو روش لحاظ گردد و با لطایف‌الحیل متعلمان را به یادگیری متمایل کرد چراکه انسان تنها چیزی را خوب فرامی‌گیرد که به آن تمایل داشته باشد (میرحاجی، پاییز ۱۳۷۲، ش ۲۲: ۳۹).

۳-۱- الگوی بیان قواعد فارسی پیش از قواعد عربی

برای تدریس قاعده یک زبان باید در بادی امر به قاعده یا دستور زبان مادری فراگیران پرداخت. مربی تا قاعده زبان مادری خود را به‌خوبی نداند، قادر نخواهد بود دستور زبان دیگر را فرا

بگیرد. معلم عربی نیز از این امر مستثنا نیست. او بایستی، هرچند کوتاه، قاعده زبان فارسی را پیش از تدریس قاعده عربی توضیح داده و سپس به تدریس خود بپردازد. به‌عنوان مثال می‌توان به قید حالت فارسی پیش از تدریس حال عربی و به نهاد و گزاره فارسی پیش از تدریس جمله اسمیه اشاره کرد. البته باید یادآور شد که بعضی قواعد عربی با قواعد فارسی همسان نیستند. این کار در کتاب‌های نظام گذشته بیشتر و در نظام جدید کمتر دیده می‌شود.

۳-۲- الگوی استفاده از مثال‌های روزمره

بهره‌گیری از مثال‌ها به‌عنوان یکی از مهارت‌های شروع درس، فرایند گیرا و مناسبی است که می‌تواند در تفهیم و ملکه‌ساختن مطالب در ذهن متریبان مؤثر باشد. در کتاب‌های نظام پیشین برای بسیاری از قواعد مثال‌هایی زده شده بود. به برخی تجارب معلمان و نگارنده اشاره می‌شود:

الف. مفعول‌به، مفعول‌به مانند میهمان است و گاهی می‌آید. همان‌طوری که جای خواب میهمان می‌تواند در پذیرایی، هال، حیاط، تراس و یا یکی اتاق‌ها باشد، مفعول‌به هم می‌تواند در جاهای مختلف جمله قرار بگیرد (پورشاکری، ش ۲۰، زمستان ۱۳۸۹، صص ۵۹-۵۷).

ب. موصول، موصول عام همانند پل عمومی است که هم برای وسایل نقلیه و هم برای عابر پیاده استفاده می‌شود اما موصول خاص مانند پل عابر پیاده است که مخصوص عابران ساخته شده است (همان).

ج. نائب فاعل، فاعل مانند مدیر مدرسه است. زمانی که مسافرتی برایش پیش می‌آید، جانشین یا نایب او معاون است که تمام کارهای او را انجام می‌دهد. نایب فاعل هم مانند معاون که شرح وظایف مدیر را داراست، اعراب و تقسیمات فاعل را دارد (همان).

د. مبنی و معرب، پیش از تدریس این موضوع می‌توان به انسان‌های با دیدگاه ثابت و انسان‌های دورو اشاره کرد. نیز حیوانات با پوست یک‌رنگ و ثابت و حیواناتی که مانند آفتاب‌پرست پوستشان متغیر است مثال زد.

ه. جامد و مشتق، برای تدریس این موضوع، برای تفهیم جامد، چوب، سنگ‌آهن، نفت خام و برای مشتق، مصنوعات که از این‌ها ساخته می‌شود مثل میز، صندلی و در و پنجره چوبی؛ در، پنجره، پروفیل، میل‌گرد که از آهن ساخته می‌شود و نفت سفید، بنزین، گازوئیل و پلاستیک را به‌عنوان

مشقات نفت خام مثال می‌زنیم. البته این برای جامد مصدری است. برای جامد غیر مصدری هم اگر پرسیده شود، به سنگ‌های درون رودخانه‌ها اشاره می‌کنیم که از آن‌ها چیزی ساخته نمی‌شود. و. ادوات ناصبه، جاذمه و نواسخ، این کلمات را همچون میهمان قلمداد می‌کنیم. همان‌طور که میهمان باعث تغییر لباس معمولی ما در خانه می‌شود، این ادوات نیز باعث تغییر در کلمات بعد می‌شوند.

۳-۳- الگوی بارش فکری

معلم عربی می‌تواند با اجرای این الگو توجه و ذهن فراگیران را با مطلب آموزشی بیشتر درگیر نموده، زمینه لازم را برای فعال‌بودن کلاس فراهم کند. در این شکل معلم از دانش‌آموزان مطالبی از کتب سنوات قبل و حتی موضوعاتی فراتر از مطالب درس مثل ترجمه زیبای یک لغت و علل و اسباب یک قاعده بپرسد و باید حتماً نمره‌ای هرچند اندک برای دانش‌آموزانی که در مقام پاسخ برآمده‌اند، منظور نماید و یا دست‌کم آن‌ها را تشویق کند.

۳-۴- پیشنهادها و راهبردهای دیگر در تدریس قواعد

الف. پس از تدریس قواعد، حتماً روخوانی قواعد توسط دانش‌آموزان انجام شود تا برخی موارد که بیان نشده یا محل اشکال است، توضیح داده شود.

ب. حتی‌المقدور به مطالب کتاب بسنده شود اما برای دانش‌آموزان سمپاد و نمونه می‌توان بیش از مطالب کتاب توضیح داد.

ج. دادن جزوه کمک‌درسی خوب است اما بیشتر باید بر کتاب تأکید کرد.

د. برخی قواعد مثل نون وقایه در کتاب توضیح کافی داده نشده و لازم است درباره آن بیشتر صحبت شود.

ه. معلم بایستی مثال‌های بسیار برای تفهیم قواعد به کار برد و در کلاس، چه به صورت گروهی و چه به شکل انفرادی با دانش‌آموزان تمرین کند.

۴- تمرینات

الف. پاسخ به تمرینات می‌تواند در کلاس به شکل انفرادی یا گروهی انجام شده و یا به‌عنوان تکلیف در خانه در نظر گرفته شود. در هر صورت بایستی برای دانش‌آموزان نمره‌ای به‌عنوان نمره کلاسی گذاشته شود. بهتر است سنجش از بیست نمره باشد چراکه این معیار برای فراگیران و اولیا جا افتاده است.

ب. پاسخ به تمرینات اگر به هفته بعد محول شود، مجال برای مطالعه بیشتر و پاسخ صحیح‌تر فراهم می‌شود. ج. زمانی که دانش‌آموز برای پاسخ به تمرینات کتاب می‌آید، بهتر است که معلم کتاب خود را که پاسخی ندارد با او عوض کند زیرا ممکن است حل تمرین توسط خود دانش‌آموز انجام نشده باشد. وجود تخته هوشمند در کلاس یا استفاده از دیتا و نسخه پی‌دی‌اف (PDF) کتاب هم در این امر کمک‌رسان است.

د. در کنار حل تمرینات بایستی از قواعد، ترجمه و واژگان هم پرسیده شود.

ه. نویسندگان کتاب عربی غالباً متون درسی را بر اساس قواعد آن درس برمی‌گزینند اما تعدادی از دبیران تازه‌کار یا به این مسئله واقف نبوده یا رغبتی به این کار ندارند. معلم عربی باید دانش‌آموزان را ملزم کند که قاعده درس را در متن درس بیابند و سپس از آن‌ها پرسیده و برایشان علامت مثبت یا یک نمره درج کند.

و. در صورت داشتن وقت می‌توان به فراگیران تمرینات بیشتری داد. مثلاً برای تصریف افعال ثلاثی مزید، چند ریشه فعلی تعیین و از آن‌ها خواسته شود که برای جلسه بعد صرف کنند. یا برای مصادر ثلاثی مزید رایج در زبان فارسی مثال‌هایی بیاورند. حتی می‌توان درباره یک قاعده آن‌ها را ملزم کرد که نمونه‌هایی را در قرآن کریم، نهج‌البلاغه، صحیفه سجادیه، ادعیه و سایر متونی که احیاناً در دسترس داشته یا بتوانند از طریق اینترنت جست‌وجو کنند، به کلاس بیاورند.

۵- مکالمه عربی

به‌رغم فترت ده‌ساله نبود حوار در کتب درسی، امروزه این بخش در کتاب‌های درسی جای خود را باز کرده است. در این بخش معلم عربی باید در توضیح مفردات و واژگان دشوار به فراگیران

کمک کند. انجام حوار به شکل دونفره پرسیده می‌شود. می‌توان حوار را به صورت نمایشنامه هم در کلاس اجرا کرد. به‌هرروی باید برای دانش‌آموزان ساعی در انجام محاوره نمره‌ای در نظر گرفت.

۶- تست زدن

وظیفه معلم عربی در هیچ‌یک از پایه‌های تحصیلی، انجام تست نیست اما به فراخور بضاعت فراگیران و داشتن وقت کافی، معلم عربی می‌تواند در کنار تدریس، زمانی را به تست‌زدن اختصاص دهد. انجام این کار برای دانش‌آموزان سال دوازدهم بذل عنایت و دلسوزی معلم را ثابت می‌کند.

۷- بهره‌گیری از رسانه‌ها و وسایل کمک‌آموزشی

آموزش به شکل سنتی که بر پایه سخنرانی استوار بوده، بازده زیادی ندارد. تحقیقات ثابت کرده است که ۷۵ درصد یادگیری از طریق کاربرد حس بینایی و ۱۳ درصد از راه شنوایی حاصل می‌شود (سخایی، زمستان ۱۳۸۹، ش ۲۰: ۷۲). از این‌رو معلم عربی باید به فراخور امکانات کلاس و خلاقیت خود، از فنون و روش‌های نوین استفاده کند.

۷-۱- تفاوت رسانه‌ها و وسایل کمک‌آموزشی

رسانه آموزشی^۱ به کلیه امکاناتی اطلاق می‌شود که می‌توانند شرایطی را در کلاس به وجود آورند که با آن شرایط شاگردان قادرند اطلاعات، رفتار و مهارت‌های جدیدی را با درک کامل به دست آورند. (۹/<http://mrgtechnology.blogfa.com/post/>) برای مثال، تلویزیون به‌عنوان رسانه‌ای خبری، وسیله نقل‌وانتقال پیام است. در آموزش نیز برای انتقال پیام، به یک وسیله انتقال نیاز است که پیام آموزش را به یادگیرنده منتقل کند. معلم در برخی از کلاس‌ها، غالب‌ترین رسانه آموزشی است. با این تعریف، کتاب، پوستر، چارت، نمودار، تصویر، نقشه، فیلم و اسلاید از رسانه‌های آموزشی محسوب می‌شوند، چراکه می‌توانند منتقل‌کننده پیام آموزشی باشند (۴۰/<http://newhe.blogfa.com/post/>).

وسایل کمک‌آموزشی، کلیه ادوات و اشیائی هستند که در کنار رسانه‌های آموزشی برای تفهیم بهتر یا بیشتر موضوع برای فراگیران به کار می‌روند (۹/<http://mrgtechnology.blogfa.com/post/>).

^۱ - Instruction media.

روش‌ها و راهبردها برای تدریس و تفهیم بهتر و بیشتر زبان عربی به فراگیران | ۵۱

وسایله‌های آموزشی فراوان‌اند. هر ماده یا شیء که در فرایند یاددهی- یادگیری مورد استفاده قرار بگیرد، وسیله آموزشی محسوب می‌شود. معلمی که در تفهیم حواس پنج‌گانه انسان از چیزهای طبیعی مانند برگ درخت، گل، میوه و سنگ و از ابزارهای مصنوعی مثل سوت استفاده کرده و به کلاس می‌برد، از وسایل کمک‌آموزشی برای تفهیم بهتر مطلب درسی بهره می‌برد.

(<http://newhe.blogfa.com/post/۴۰>).

۲-۷- فواید

با استفاده از رسانه‌های آموزشی می‌توان در یک محدوده زمانی، نتیجه و بازدهی بیشتری را نصیب فراگیران کرد ضمن اینکه برخی موانع ارتباطی مانند حواس‌پرتی و رؤیایی‌شدن فراگیر کاهش پیدا می‌کند (سخایی، زمستان ۱۳۸۹، ش ۲۰: ۷۴). وسایل کمک‌آموزشی نیز بازدهی آموزشی را از لحاظ کمی و کیفی افزایش داده و تسهیل می‌کند.

۳-۷- رسانه‌ها و وسایل کمک‌آموزشی در درس عربی

درست است که رسانه‌ها و وسایل کمک‌آموزشی مرتبط با درس عربی کم بوده و به سهولت در اختیار معلم عربی قرار نمی‌گیرد اما برخی وسایل و ابزار می‌تواند توسط خود معلم و یا به پیشنهاد او توسط دانش‌آموزان خلاق و مبتکر ساخته شوند. اکنون به برخی از رسانه‌ها و وسایل کمک‌آموزشی اشاره می‌کنیم:

۱-۳-۷- کتاب کار

همان‌طوری که کتب گوناگون زبان انگلیسی از جمله گرامر و مکالمه، کتاب کار دارند و فراگیران ملزم‌اند که در کنار کتاب اصلی، به سؤال‌های آن کتاب هم پاسخ دهند، برخی معلمان عربی نیز اقدام به نوشتن و چاپ کتاب کار می‌کنند. به نظر می‌رسد که اگر زمان لازم برای پاسخ به آن در کنار تمارین کتاب اصلی فراهم باشد، در اختیار قرار دادن آن مشکلی نباشد به‌ویژه اگر این کتاب متناسب با استانداردها و معیارهای ارزشیابی نگاشته شده باشد.

۲-۳-۷- کتابچه یا جزوه

برای یادگیری بهتر قواعد عربی معلم می‌تواند اقدام به نوشتن جزوه کرده و در اختیار فراگیران قرار دهد. جداول صرف افعال ثلاثی مجرد و مزید و ضمائر از این جمله است (ضمیمه‌های شماره ۱ و ۲).

۷-۳-۳- فیلم

اگر زمان اجازه دهد می‌توان اقدام به نمایش فیلم یا کلیپ آموزشی و حتی سرگرمی با زبان اصلی عربی نمود. این کار برای دانش‌آموزان دوره اوّل متوسطه کارآیی دارد. در سنوات قبل فیلم‌ها و کارتون‌هایی با زبان اصلی عربی توسط گروه آموزشی استان در اختیار نواحی و مناطق گذاشته شده بود.

۷-۳-۴- نمایش

همان‌طور که پیش‌تر بیان شد برای بخش حوار عربی دوره دوم متوسطه این کار می‌تواند صورت بگیرد. برای متون عربی ساده در دوره اول متوسطه نیز انجام نمایش بسیار مورد توجه دانش-آموزان قرار می‌گیرد.

۷-۳-۵- پاورپوینت

برخی معلمان عربی، قواعد درس را به‌صورت پاور برای فراگیران ارائه می‌دهند. این کار سبب توجه بسیار متعلمان می‌شود. معلم حتی می‌تواند کار عملی به شکل انفرادی یا گروهی، به دانش-آموزان در قالب پاور محول کند. دانش‌آموزان از این کار بسیار استقبال کرده و حتی حاضرند کارشان را در کلاس ارائه دهند.

۷-۳-۶- تابلو آموزشی

تجربه نشان داده است که در هنرستان‌ها، هنرجویان به‌رغم داشتن تک‌ساعت عربی، برای به‌دست‌آوردن نمره حاضرند کارهای عملی انجام داده و مطابق با رشته خود در درس عربی ابتکار و خلاقیت خود را نشان دهند. مثلاً در رشته برق گروهی از آن‌ها تابلوهای صنعتی برقی ساخته بودند که با جورکردن معنی درست واژگان فارسی با عربی یا افعال و شکل درست صیغه آن‌ها، چراغ روشن می‌شد.

۷-۳-۷- پوستر

معلم عربی، به‌ویژه در دوره اول متوسطه، می‌تواند درباره قواعد عربی و یا بخش‌های آموزشی دیگر، خود یا دانش‌آموز داوطلب اقدام به ساختن پوستر نماید. برخی از پوسترهای تایپ‌شده یا دست‌نویس خوانا، زیبا، رنگارنگ و جذاب می‌توانند در کلاس نصب شوند و نمره خوبی هم برای فراگیرانی که این کار را انجام داده‌اند، گذاشته شود. هرکدام از پوسترها باید حاوی یک پیام باشند. صرف افعال می‌تواند موضوع یک پوستر باشد. در گذشته جدول ۱۴ صیغه‌ای عربی با تصاویر رنگی اشخاص چاپ شده بود که قسمت‌هایی از آن خالی و برای قراردادن ضمائر و افعال گوناگون تعبیه شده بود. بهره‌گیری معلم عربی از آن‌ها در کلاس و حتی استفاده از دانش‌آموزان به شکل مسابقه، نه-

تنها نوجوانان را به درس عربی علاقه می‌کرد بلکه در تفهیم درس غامض عربی مدرسان بود (ضمیمه شماره ۳).

برای آموزش صرف افعال عربی می‌توان پوسترها یا کارت‌هایی را به اندازه یک ورقه آ چهار (A۴) تهیه کرد؛ به طوری که در یک برگه، سه حرف اصلی «ف ع ل» را به شکل درشت تایپ نمود و ضمائر متصل را به تفکیک در برگه‌های متفاوت قرار داد. سپس از یک دانش‌آموز خواست که بیرون بیاید و پوستر سه حرف اصلی را جلو خود قرار دهد و تعدادی دیگر از دانش‌آموزان هم هر کدام یک ضمیر یا علامت مؤنث را جلوی خود قرار دهند و فعل ماضی را برای سایرین نمایش دهند. برای افعال دیگر و انواع ضمائر منفصل مرتبط با آن‌ها هم می‌توان چنین کرد (ضمیمه‌های شماره ۴ و ۵).

۷-۳-۸- فلش کارت

اخیراً فلش‌کارت‌هایی برای آموزش عربی توسط برخی مؤسسه‌ها چاپ و منتشر شده است. دبیر محترم عربی می‌تواند پیشنهاد ساختن این فلش‌کارت‌ها را به خود دانش‌آموزان بدهد. کاربرد این ابزار بیشتر برای یادگیری واژگان و چکیده قواعد درس پیشنهاد می‌شود.

۷-۳-۹- کاردستی

هرچند کاربرد کاردستی به دوره ابتدایی برمی‌گردد اما دانش‌آموزان دوره اول متوسطه نیز می‌توانند برای لغات و قواعد درس اقدام به تهیه کاردستی نمایند. این کاردستی‌ها می‌توانند به اشکال گوناگون تهیه شوند.

۷-۳-۱۰- پازل

در حدود دو دهه پیش توسط برخی انتشارات، پازل‌های مختلف درسی تولید شده که موردی به صرف افعال عربی اختصاص یافته بود. جورکردن پازل به هم‌ریخته به یاددهی افعال به دانش‌آموزان دوره متوسطه اول بسیار کمک می‌کرد (ضمیمه‌های شماره ۶ و ۷). این پازل را به شکلی ساده‌تر می‌توان ساخت. دبیرانی که خود قادر نیستند به ساخت این پازل‌ها اقدام کنند، می‌توانند از دانش‌آموزان علاقه‌مند به این کار بخواهند و نمره‌ای هم برایشان در نظر بگیرند.

پیشنهاد‌های پایانی

الف. معلم عربی بایستی یک نماینده یا مسؤول درس با اعتماد از شاگردان زرنگ برای خود در هر کلاس برگزیند که همکار و یاور او در امور کلاس باشد. مهم‌ترین وظیفه این نماینده دیدن تمرینات و گزارش به معلم است. به سبب اینکه دبیر عربی در کلاس‌های مختلف تدریس می‌کند و وجود تعطیلات غیرمترقبه، تفاوت قسمت‌های مختلف تدریس شده در کلاس‌های مختلف را موجب می‌شود، بنابراین از دیگر وظایف نماینده درسی این است که مسائل مختلف مانند شماره و صفحه درس، امتحان یا پرسش کلاسی و مطالب ناتمام را نوشته و در جلسه بعد به معلم بازگو کند. یادآوری کارهایی را که مدرس فراموش کرده در کلاس مطرح کند نیز بر عهده اوست که به دانش‌آموزان یادآور شود. معلم هم به خاطر مساعدت این دانش‌آموز بایستی یک یا دو نمره به معدل نمره مستمر پایان نیمسال او اضافه کند.

ب. در کنار فعالیت‌های کلاسی و در صورت داشتن وقت می‌توان کار پژوهشی به دانش‌آموزان علاقه‌مند و داوطلب واگذار کرد و نمره کمکی برای آن‌ها منظور نمود. مثلاً درباره ماری شیمل و کتاب منیه المرید و نویسنده آن شهید ثانی در پایه یازدهم تجری- ریاضی و ذوالقرنین که آیا کورش است یا خیر در پایه دهم تجری- ریاضی و همچنین توضیح بیشتر درباره متون علمی که در کتاب آمده است.

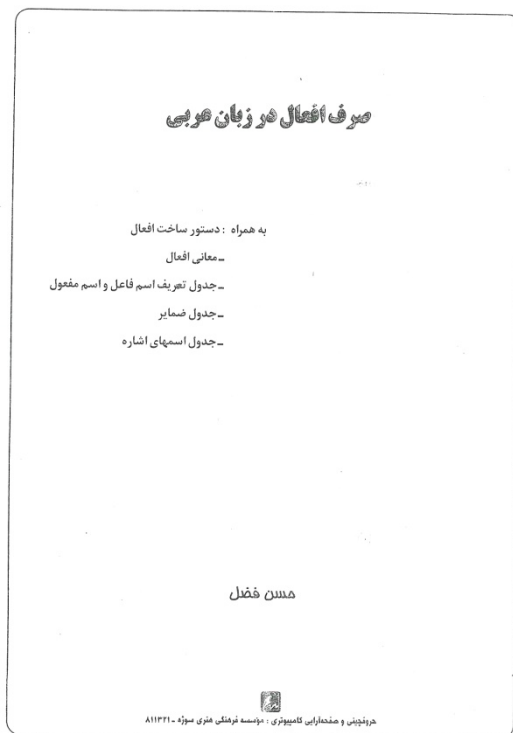
ج. انجام مسابقات همچون روزنامه دیواری که حاوی قواعد، داستان، لطیفه، شعر، جدول، کاریکاتور و معارف قرآنی و حدیث به زبان عربی باشد. نیز مسابقات حضوری حذفی میان همه یا جمعی از دانش‌آموزان در ارتباط با قواعد عربی که در نهایت یک نفر یا یک گروه برنده می‌شود. لازم به یادآوری است که این مسابقات بیشتر در دوره اول متوسطه کارایی دارد.

د. از کارهای ضروری دبیر عربی، به‌ویژه متوسطه دوم و رشته انسانی، آشنایی با برخی لغت- نامه‌های عربی و نحوه سود جستن از آن‌هاست. معلم بایستی در یک جلسه فرهنگ‌هایی از کتابخانه مدرسه و یا کتابخانه شخصی خود به کلاس برده و توضیحات لازم را برای متعلمان ارائه دهد.

ه. دبیر عربی در کنار تدریس می‌تواند به معرفی کتب، مجلات عربی و سایت‌هایی که مرتبط با نوجوانان باشد بپردازد. از جمله این نوشته‌ها کتب چند جلدی العربیه للناشئین برای آموزش مکالمه و پی‌دی‌اف (PDF) مجله قدیمی الهدی که قابل بارگذاری در اینترنت است، است.

و. بیان لطایف، امثال، اشعار و داستانک‌های عربی برای فراگیران، کلاس سرد و خشک عربی را گرم و باطراوت کرده زمینه هرچه بیشتر توجه آن‌ها را فراهم می‌کند.

ضمائم: ضمیمه ۱

ضمیمه ۲

قواعد اعلال

پرای دانش آموزان سال سوم دبیرستان
و داوطلبان آزمون های سراسری

حسن فضل

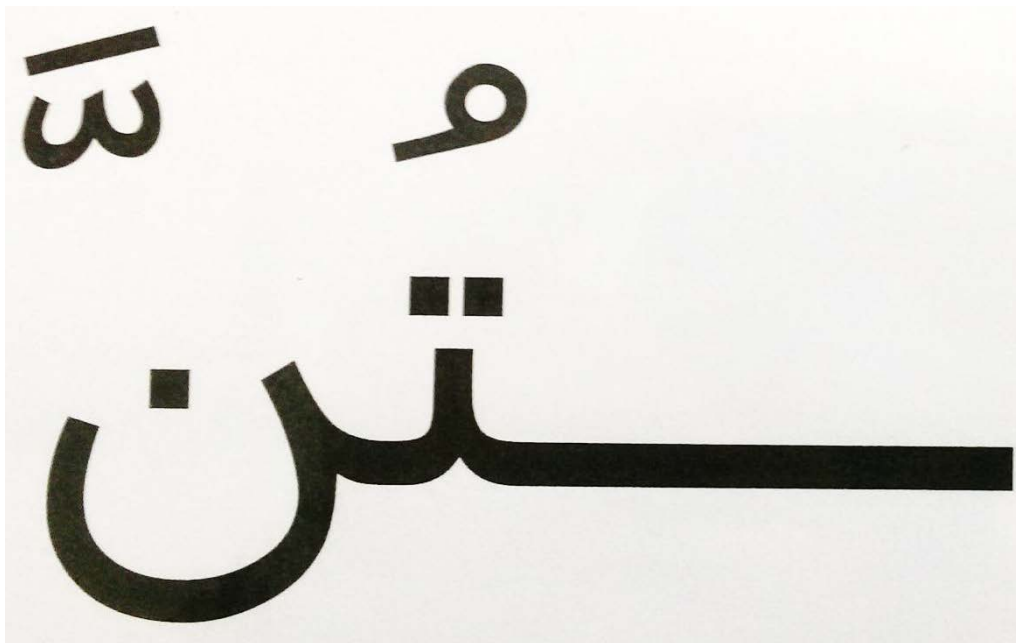
ضمیمه ۳

جمع	مُثنَى	مُفرد	فعل ماضی
			<p>۱ مُذَكَّرٌ</p>
<p>فَعَلُوا وَاجِبُهُمْ</p>	<p>هُمَا فَعَلَا وَاجِبُهُمَا</p>	<p>هُوَ فَعَلَ وَاجِبُهُ</p>	<p>فَتَائِب</p>
			<p>۲ مُؤَنَّثٌ</p>
<p>فَعَلْنَ وَاجِبَهُنَّ</p>	<p>هُمَا فَعَلَتَا وَاجِبَهُمَا</p>	<p>هِيَ فَعَلَتْ وَاجِبَهَا</p>	<p>۳ مُذَكَّرٌ</p>
			<p>۴ مُؤَنَّثٌ</p>
<p>فَعَلْتُمْ وَاجِبِكُمْ</p>	<p>أَنْتُمَا فَعَلْتُمَا وَاجِبِكُمَا</p>	<p>أَنْتَ فَعَلْتَ وَاجِبَكَ</p>	<p>۵ تَكْلِمَةٌ</p>
			<p>۶ مُؤَنَّثٌ</p>
<p>فَعَلْتُنَّ وَاجِبِكُنَّ</p>	<p>أَنْتُمَا فَعَلْتُمَا وَاجِبِكُمَا</p>	<p>أَنْتِ فَعَلْتِ وَاجِبِكِ</p>	<p>۷ تَكْلِمَةٌ</p>
			<p>۸ تَكْلِمَةٌ</p>
<p>فَعَلْنَا وَاجِبِنَا</p>	<p>أَنْتُمْ فَعَلْتُمْ وَاجِبِكُمْ</p>	<p>أَنْتَ فَعَلْتَ وَاجِبَكَ</p>	<p>۹ تَكْلِمَةٌ</p>

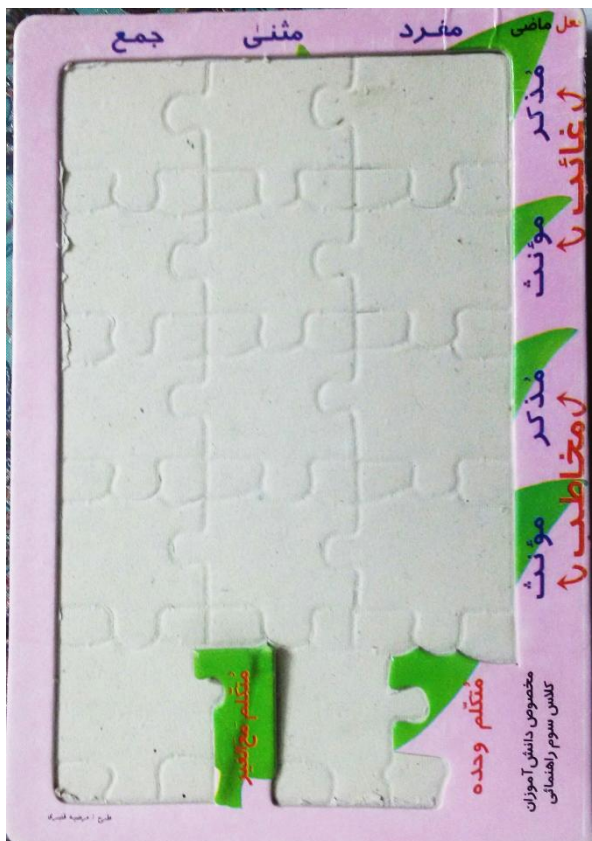
ضمیمه ۴

ضمیمه ۵

ضمیمه ۶

ضمیمه ۷

منابع و مآخذ

- کتاب‌ها

- ۱- قرآن کریم.
- ۲- شیخ صدوق، (۱۳۷۷)، **الخصال**، ترجمه: محمدباقر کمره‌ای، چاپ اول، تهران، کتابچی.
- ۳- کلینی، (بی‌تا)، **اصول کافی**، ترجمه: سید هاشم رسولی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اهل البیت.

- مجلات

- ۴- پورشاکری، معصومه، (زمستان ۱۳۸۹)، «تجارب طلایی تدریس»، **فصلنامه النداء**، همدان، اداره کل آموزش و پرورش، پژوهشگاه معلم، ش ۲۰، صص ۵۹-۵۷.
- ۵- خطیبی راد، زهرا و حنان پورناجیان، (بهار ۱۳۹۰)، «روش تدریس فرایندمدار»، **فصلنامه النداء**، همدان، اداره کل آموزش و پرورش، پژوهشگاه معلم، ش ۲۱، صص ۴۶-۴۳.
- ۶- دارنده و بیرام‌زاده، (پاییز ۱۳۷۹)، «روش تدریس عربی»، **رشد آموزش معارف اسلامی**، تهران، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، سال دوازدهم، ش ۴۲، صص ۵۶-۵۲.
- ۷- سخایی، زهرا، (زمستان ۱۳۸۹)، «نقش وسایل کمک‌آموزشی در تدریس عربی»، **فصلنامه النداء**، همدان، اداره کل آموزش و پرورش، پژوهشگاه معلم، ش ۲۰، صص ۸۲-۷۲.
- ۸- سلمانی رحیمی، امیر، (پاییز ۱۳۷۹)، «پایداری و کارایی زبان عربی»، **رشد معارف اسلامی**، تهران، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ش ۴۲، صص ۶۳-۶۰.
- ۹- طالبی، حبیب‌الله، (بهار و تابستان ۱۳۶۸)، «درس عربی و علوم انسانی»، **رشد آموزش معارف اسلامی**، تهران، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، سال دوم، ش ۶-۵، صص ۷۵-۷۳.
- ۱۰- علی‌رضایی، مریم، (پاییز ۱۳۸۸)، «روش نوین ترجمه»، **فصلنامه النداء**، همدان، اداره کل آموزش و پرورش، پژوهشگاه معلم، ش ۱۶، صص ۵۲-۴۳.
- ۱۱- کریمی، محمد، (پاییز ۱۳۸۸)، «آموزش عربی، ضرورت زبان فارسی»، **فصلنامه النداء**، همدان، اداره کل آموزش و پرورش، پژوهشگاه معلم، ش ۱۶، صص ۶۶-۶۴.
- ۱۲- کوشافر، حسین و آذر شرقی، (زمستان ۱۳۸۹)، «روش‌های فعال تدریس عربی»، **فصلنامه النداء**، همدان، اداره کل آموزش و پرورش، پژوهشگاه معلم، ش ۲۰، صص ۲۶-۲۳.
- ۱۳- میرحاجی، حمیدرضا، (پاییز ۱۳۷۲)، «موانع آموزش زبان عربی»، **رشد آموزش معارف اسلامی**، تهران، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، سال ششم، ش ۲۲، صص ۴۰-۳۴.

– سایت‌های اینترنتی

۱۴– <https://www.aldiwan.net/poem10924.html>، آخرین دسترسی، ۹۸/۱۲/۲۳.

۱۵– <http://mrgtechnology.blogfa.com/post/9>، آخرین دسترسی، ۹۸/۱۲/۲۵.

۱۶– <http://newhe.blogfa.com/post/40>، آخرین دسترسی، ۹۸/۱۲/۲۵.